Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 30, ss. / pp.:123-143, 2017

Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Kırgızistan-Özbekistan İhtilafı

Fikret BİRDİŞLİ*

Özet

Orta Asya bölgesi post-Sovyet dönemde uluslararası sisteme en az entegre olabilmiş bölgelerin arasında yer alır. Bu nedenle geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkeler başta siyasi olmak üzere bir dizi sorunla yüz yüzedirler. Sahip oldukları coğrafi, ekonomik ve beşeri potansiyelin yanı sıra stratejik konumları nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini çeken Orta Asya Türk cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını pekiştirme telaşı içinde bir dizi sorunla yüz yüze kalmışlardır. Bu sorunların önemli bir kısmı Sovyet döneminin siyasal mirası ve bölge ülkelerinin kapasite yetersizlikleriyle ilgilidir. Bunun dışında radikalizm gibi bölgeyi aşan güvenlik sorunlarının aslında bölgeye dışardan yapılan müdahalelerin doğurduğu entropiye dayalı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarından ödün vermeden kendilerini geliştirmelerinin ve bölgesel sorunların çözümü için en ideal yol öncelikle bölge içi ittifaktan geçer. Bu makalede Orta Asya bölgesinin kronik sorunları ve bölgesel işbirliği konusu Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi bağlamında Kırgızistan-Özbekistan ihtilafı örneği üzerinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kavramlar: *Bölgesel Güvenlik, Orta Asya, Kırgız-Özbek Çatışması, Orta Asya Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Güvenlik*

Kyrgyz-Uzbek Disputes in the Context of Central Asia Regional Security Complex

Abstract

Central Asia is one of the least integrated regions to the international system of the world. So, these transition economies have confronted with a series of problems primarily political. These challenges and confrontations are originated with human, geographic and economic reasons as well as their geopolitical positions in context of attractiveness for regional and international powers. Therefore Central Asia countries are in dilemma of strengthening of their sovereignty and confronting with challenges. Actually, many of the problems of Central Asia are heritage of the Soviet policies and era besides lack of capacity. Additionally, the problem of radicalism also is external entropy for the region. Therefore, most plausible answer is regional cooperation and alliance for tackling of these challenges. In this essay, the regional

* Yrd.Doç.Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Böl. fikretbirdisli@hotmail.com

security problems of Central Asia are being analyzed by the case of Kyrgyz-Uzbek conflict in context of Regional Security Complex Theory.
Key words: *Regional Security, Central Asia, Kyrgyz-Uzbek Disputes, Central Asian Regional Security Complex, International Security*

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını elde eden Türk Cumhuriyetleri uluslararası toplumun egemen unsurları olarak varlıklarını korumaları arzusu içinde bir dizi açmazla karşı karşıya kalmışlardır. Bunlardan ilki ulusal güvenlikleriyle ilgilidir. Çünkü Sovyet sonrası dönemde de Rusya'nın bölgenin en önemli askeri gücü olarak kalması karşısında Türk Cumhuriyetleri kendi kapasitelerini geliştirerek bölgeyi askerileştirmekte tereddüt etmişlerdir. Buna karşın doğal zenginliklerinin yanı sıra Orta Asya bölgesinin Afganistan, Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelere komşu olması nedeniyle süper güçlerin bölgeye olan ilgisinin artması Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini ulusal egemenliklerini korumak için realist politikalar belirlemeye zorlamaktadır.

Bölge dışı unsurların bölge üzerinde hâkimiyet kurmalarını engellemek, Rusya'nın post Sovyet dönemi Türk Cumhuriyetleri üzerindeki ağırlığını dengelemek ve bölgenin kendi dinamiklerini uluslararası sistem içinde harekete geçirerek bu ülkelerin bağımsızlıklarını perçinlemek için kapsamlı bir stratejiye, ikili ilişkilerin geliştirilmesine ve bir bölgesel entegrasyonlara ihtiyaç vardır. Aslında bu gereksinimin farkında olan Orta Asya ülkelerinin yüz yüze kaldığı ikinci açmaz da kapasite yetersizliği ile ilgilidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından günümüze kadar geçen zaman içinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ulusal ve bölgesel sorunlarını kendi başlarına çözebilme kapasiteleri yeteri kadar gelişememiştir. Bu nedenle Rusya ile bağımlılık ilişkilerini devam ettirmeleri durumunda yeniden bir "Rus Commonwealth"inin parçaları haline gelmeleri söz konusudur. Rus hegemonyasının etkisinden kurtulmak amacıyla açıldıkları uluslararası alanın güçlüklerine karşı ise hazırlıksız ve savunmasız olan bu ülkeler, asimetrik pozisyonları nedenleriyle ekonomik ve politik şoklara karşı da dayanıksızdırlar. Bu durumda rasyonel strateji olarak bölge ülkelerinin öncelikle kendi aralarında dayanışmayı artırmaları ve işbirliği yoluyla kapasitelerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bölge dışından yapılan ittifaklar ise kapasite geliştirme konusunda ek bir güvence sağlasa bile bölgesel sorunların çözümünde beklenen sonuçları sağlamayacaktır.

Güvenlik sorunları ve kapasite yetersizliği gibi iki temel sorun karşısında bölgesel işbirliği bir zorunluluk olarak görünmesine karşın Sovyet dönemi boyunca uygulanan politikalar geride dengesiz bir bölge ve kronik sorunlarla dolu bir coğrafya bıraktığından fiili gerçekler Orta Asya ülkeleri arasında kapsamlı ve etkin bir işbirliğini güçleştirmektedir. Ayrıca sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların kronik hale gelmesi bu sorunlardan beslenen radikalizmi bölgesel ve uluslararası toplumun gündemine sokmuştur. Bu kapsamda Orta Asya bölgesinin güvenlik sorunları

ve işbirliğinin önündeki engeller hakkında bir genelleme yapıldığında sorunların şu başlıklar altında toplandığı görülmektedir:

a) Etnik uyuşmazlıklar ve bölge içi çatışmalar

b) Bölge ülkeleri arasında yaşanan sınır sorunları

c) Devlet denetiminin zayıf kaldığı alanlarda gelişme fırsatı bulan radikalizm

Bu sorunlar birbirinden bağımsız olmayıp hem ortak tarihsel geçmişe hem de sebep-sonuç bakımından simbiyotik bir ilişkiye sahiptir.

Orta Asya bölgesel kompleksinde güvenlik sorunlarına neden olan bu uyuşmazlıkların tarihsel arka planı Sovyetler Birliği döneminde uygulanan politikalara dayanır. Örneğin Sovyetler döneminde orta ve uzun vadeli bir strateji olarak uygulanan "Matruşka Modeli", Birliği oluşturan ulusların yan yana değil iç içe yaşamasını hedeflediğinden, pratikte bir asimilasyon stratejisine dönüşerek zamanla bölgenin doğal demografisini tahrip etmiştir.[1] Özellikle Stalinli yıllar boyunca bu politikaya bağlı olarak ulusal ve özerk bölgelere Rus göçmen yerleştirilirken bölgenin demografik homojenliği kasten bozulmaya çalışılmıştır.[2] Sovyet döneminde bozulan demografiyle uyuşmayan günümüzdeki ulusal sınırlar ise hem etnik hem de radikal sorunların temel nedenlerinden biri olarak varlığını korumaktadır.

Orta Asya bölgesinde diğer bir güvenlik sorunu olan dini radikalizm ise aslında bölge ülkelerinin tarihsel geçmişine ve sosyokültürel birikimine aykırı bir ontolojiye sahiptir. Çünkü Buhara, Taşkent, Semerkant gibi kentler sadece Orta Asya için değil tüm İslam dünyası için hoşgörü ve anlayışın dini felsefesi olan tasavvufa kaynaklık etmiştir. Bu nedenle günümüzde radikalizmle ilgili yaşanan sorunlar Sovyet döneminde form olarak ulusal, içerik olarak sosyalist olacak şekilde baskılanan inanç ve kültürel geleneklerin Sovyet sonrası dönemde kontrolsüz biçimde gelişmesi ve bölge dışı selefi unsurların bölgeye nüfuz ederek bölgenin iç dengesini tahrip etmesiyle ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda makalenin amacı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında karşılıklı ilişkilerin ve bölgesel entegrasyonun geliştirilmesini güçleştiren temel güvenlik sorunlarını Kırgızistan-Özbekistan ilişkileri üzerinden analiz etmektir. Bu çalışmanın kuramsal arka planı Kopenhag Ekolü tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisine dayandırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır.

1 Barry Buzan ve Ole Weaver, 'Regions and Powers', Cambridge Press, 2005, Council on Foreign Relation, One Belt One Road, http://www.cfr.org/regional-security/one-belt-one-road/p36818, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2015).

2 Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, Rusya Tarihi, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011), s.627.

2. ORTA ASYA JEOPOLİTİK HAVZASI ve GÜVENLİK KOMPLEKSİNİN DİNAMİKLERİ

Uluslararası alanda güvenlik sorunlarının yaygınlaşması ve daha karmaşık hale gelmesi, büyük devletlerin iç dinamiklerinin dış politikada küresel eylem kapasitelerini sınırlandırması güvenlikle ilgili çalışmalarda bölgesel yaklaşımı ortaya çıkartmıştır.[3]

Siyaset Biliminde birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları ve iç stratejik bütünlüğe sahip alanlar havza olarak tanımlanır.[4] Güvenlik açısından bu tanımın karşılığı bölge (region/zone)'dir. Güvenlik kompleksi ise öncelikli güvenlik kaygıları ve dolayısıyla ulusal güvenlikleri ayırt edilemeyecek kadar birbirine yakın olan devletler grubuna işaret eder.[5]

Etnografya, ekonomi ve ortak tarihsel geçmiş bir havzanın jeopolitik iç bütünlüğünü sağlarken bu iç bütünlüğün siyasal nedenlere dayalı olarak değişmesi ya da değiştirilmesi doğal dengeyi bozarak bölgeyi kararsız hale getirir. Kararsızlaşan bölgenin yeniden dengeye kavuşması ise öncelikli olarak politik sınırların kültürel, ekonomik ve etnik yapıyla uyumlu hale getirilmesine ya da bölgenin etnosferinin yeni politik sınırlara uydurulmasına bağlıdır. Durum ne olursa olsun sonuçta kararlılığı bozulan bir bölgenin yeniden dengeye kavuşmasına kadar geçen sürede çatışma ve gerilimler kaçınılmaz olacaktır.

Bu açıdan bakıldığında Orta Asya bölgesi Sovyet egemenliği boyunca dünyanın en dinamik bölgesinden biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ise post-Sovyet dönemi Orta Asya ülkelerinin jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel özelliklerini ve ayrım hatlarını derinden etkilemiştir. Bölgenin bu kararsızlığı küresel ölçekte stratejiler geliştirme kapasitesine sahip büyük güçlerin bölgeye bakışını da etkilemiş ve bölgede oluşan güç boşluklarını doldurmaya yönelik çabalarını tetiklemiştir.[6]

Orta Asya cumhuriyetleri ise tekrar bir vesayet altına girmemek için egemenliklerini pekiştirmek amacıyla ulusal bilinçlerini, ekonomik ve siyasal yapılarını güçlendirmek isterken diğer yanda bölge içi rekabete nedeniyle konjonktürel konumlarını zayıflatmaktadırlar. Orta Asya cumhuriyetlerinin içine düştükleri bu paradoks bütünüyle bir planlama hatası olmayıp bir anlamda Sovyet döneminde uygulanan çelişkili politikaların yansımasıdır. Çünkü Sovyet yönetimi uzun yıllar boyunca bölgeyi asimetrik ilişkilere dayalı olarak yönetmiştir. Tüm bölgenin nüfus yapısını bozmuş merkez-periferi ilişkisi bağlamında Cumhuriyetlerin birbiriyle olan göreceli bağımlılıklar dışında ilişkiler geliştirmesini engellemiştir.[7] Sovyet sonrası dönemde ise daha önce merkezi yönetim tarafından güçlendirilmiş olan yerli neo-Sovyet si-

3 Barry Buzan ve Ole Weaver, 'Regions and Powers', Cambridge Press, 2005, Council on Foreign Relation, One Belt One Road, http://www.cfr.org/regional-security/one-belt-one-road/p36818, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2015).

4 Ahmet Davudoğlu, Stratejik Derinlik, (İstanbul: Küre Yayınları, 2002), s. 21.

5 Buzan ve Weaver, 2005, s.21

6 Davudoğlu, 2002, s. 203.

7 Erica Marat, "National İdeology and State Building in Kyrgyzstan and Tajikistan", Central Asia-Caucasus Institue Silk Road Studies Program, Washington DC., 2008, p.15-16

yasal elitlerle muhalif gruplar koalisyonu arasında iktidar mücadelesi yaşanmaya başlamıştır. Bu bağlamda yürütülen siyasal rekabet ortaya çıkan herhangi bir sorunun kabile ve soy bağlılıkları nedeniyle zaman zaman etnik çatışmaya dönüşmesine neden olabilmektedir. Örneğin 1990 yılında Kırgızistan ve Tacikistan arasında yüzlerce insanın ölümüne neden olan olaylar, aslında su kaynaklarına erişim konusunda yaşanan rekabete dayalı krizin etnik çatışmaya dönüşmesi sonucu oluşmuştur.[8]

Bu kapsamda bölge ülkeleri arasında sınır sorunlarının, etnik çatışmaların ve radikalizmin iç içe ve en derin yaşandığı iki ülke Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Özellikle Orta Asya'nın nüfus yoğunluğu en fazla olduğu Fergana Vadisi Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında sıklıkla sorunlara neden olmaktadır. Ayrıca Fergana Vadisi, Afganistan, Pakistan ve Çin'de Doğu Türkistan'a komşu olması nedeniyle stratejik bir kavşak noktasıdır. Bu nedenle Fergana Vadisi, sorununun paydaşları üzerinde ihtilafları derinleştiren bir katalizör etkisine sahiptir.

Bunların dışında Orta Asya bölgesinin güvenlik dinamiğini Kazakistan ve Özbekistan'dan oluşan iki güçlü devletin karşılıklı rekabetleri, Özbekistan ve zayıf bir devlet olan Tacikistan arasındaki düşmanlıklar ile Orta Asya'daki tüm devletlerin bölgedeki doğal kaynakların paylaşımı konusunda aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. Devletler arasındaki rekabet ve tekrar bir vesayet altına girme korkusu ise bölgesel işbirliğini daha da çekinceli hale getirmektedir. Ayrıca Rusya, ABD ve Çin arasında süren rekabet de negatif entropiler olarak bölgenin kararsızlığını artırmaktadır.

Bölgede yaşanan sorunların neden olduğu bu kararsızlık ile yönetim zayıflıkları Orta Asya'da nüfus yoğunluğunun en yüksek, sınır güvenliğinin ise en zayıf olduğu Fergana Vadisi'nde terör, radikalizm, narkotik ve insan kaçakçılığı gibi küresel güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına ve derinleşmesine neden olmaktadır.[9]

Etnisite ise Orta Asya Güvenlik Kompleksi'nde temel fay hattı olmamasına karşın bölgedeki soy ve şecereye dayalı sosyal tabakalaşma, bir çatışma durumunda zaman zaman alt etnik bilinci tetikleyerek sorunun yayılmasına ve derinleşmesine neden olabilmektedir. Tacik İç Savaşı bunun en dramatik örneğini oluşturur. Geride yüz bin civarında ölü ve nüfusun neredeyse 1/5'inin yer değiştirmesine neden olan bu etnik görünümlü iç savaş temel olarak Sovyet sisteminden yeni bir döneme geçişin neden olduğu boşluk ve arayıştan kaynaklanmıştır.[10]

---

8 Jim Nichol, "Central Asia's Security:Issues and Implications for US Interest", CRS Report for Congress, www.crs.gov. RL30294 (Erişim tarihi:03.10.2015).
ICG (International Crisis Group), "Kyrgyzstan : Widening Ethnic Dividions in the South", Asia Report no:222, 2012, p.2.
ICG (International Crisis Group). "Central Asia: Water and Conflict", 30 May 2002, http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/asia/central-asia/Central%20Asia%20Water%20and%20Conflict, (Erişim Tarihi: 29.10.2015).

9 Shahrbanou Tadjbakhsh, 'Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road', PRIO Paper, 2012, Between Eurasia and Heart of Asia, **http://www.openbriefing.org/docs/caadnafghanistan.pdf,** (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2015).

10 Kallie Szczepanski, 'What was the Tacik Civil War About?, 2015, **http://asianhistory.about.com/od/Tajikistan_History_Culture/fl/What-Was-the-Tajik-Civil-War-About.htm,** (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2015). Ayrıca konu hakkında Türkçe literatürde ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Kamer Kasım, "Tacikistan: Çok Boyutlu Bir İç Savaş", Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin

Orta Asya güvenlik kompleksinin tüm yapısal özellikleri ve fiili sorunları dikkate alındığında bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması için işbirliğinin kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bölgede yer alan hiçbir devlet bu sorunları tek başına çözebilecek kapasitede olmadığı gibi sorunların iç içe girmiş niteliği de birbirinden bağımsız girişimleri sorunların çözümü konusunda anlamsız kılmaktadır.

Orta Asya'da bölgesel işbirliğini güçleştiren fiili durumlardan biri de ülkelerin uluslararası politikadaki pozisyonlarıdır. Örneğin Türkmenistan BM'e tarafsızlığını kabul ettirerek kendini bölgesel sorunlardan ve bölge üzerindeki küresel rekabetin getireceği risklerden yalıtmaya çalışmıştır. Yakın dönemde vefat eden ve ülkeyi bağımsızlıktan günümüze kadar yöneten Özbekistan lideri İslam Kerimov ise kendisine yönelik darbe ve suikast girişimleri nedeniyle dış dünya ile işbirliğinde oldukça çekingen ve kuşkucu olmuştur. Bu durum bölgesel entegrasyon konusunda yükün Kazakistan'ın omuzlarına yıkılmasına sonucu doğurmuştur.

Kazakistan hem toprak hem de ekonomik değerler açısından bölgenin en güçlü ülkesidir. Bu bağlamda Kazakistan tarafından başlatılan Avrasya Ekonomik Birliği girişimi Kazakistan'ın bölgenin sorunlarını doğru okuduğunu göstermektedir. Kazakistan, Belarus ve Rusya'nın liderleri arasında imzalanan bu siyasi ve ekonomik birlik bölgesel entegrasyon için doğru bir adım olmasına karşın Orta Asya'nın ikinci büyük devleti olan Özbekistan'ın 2008 yılında üyeliğini askıya alması olumsuz bir gelişme olmuş, 2014'de ise Kırgızistan'ın Birliğe katılması da umutları yeniden artırmıştır. Avrasya Ekonomik Birliği başarılı bir model olarak Avrupa Birliği'nden esinlenmiş olmasına rağmen Orta Asya ülkelerinde yaygın olan kişisel yönetimler liberal ekonominin yaygınlaşmasına, yerel yönetimlerin güçlenmesine ve demokratik katılım kültürünün gelişmesine engel olmaktadır.[11]

2.1. Orta Asya'da Ulusal Bilinç, Etnisite ve Güvenlik

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya cumhuriyetlerinin her biri ulus inşa etme gibi zor bir süreçle yüz yüze kaldılar. Çünkü her bir devlet kendi coğrafyasına, etnik ve kültürel dokusuna, doğal kaynaklarına ve komşu oldukları diğer ülkelere göre farklı güçlüklerle sahiptir. Bunun yanı sıra bölge ülkeleri Sovyet sonrası süreçte siyasal belirsizlikler, bağımlı ve dengesiz bir ekonomik yapı ve yetersiz kurumsallaşma ile yüz yüze kalmışlar, bu olumsuzlukların üstesinden gelmek için ise hazırlıklı olmayan bir toplumla yola çıkmak durumunda kalmışlardır. Orta Asya ülkelerinin liderleri tüm bu zorlukların üstesinden gelebilmek için toplumsal dayanışmayı artıracak, ülkesel bütünlüğü sağlayacak etnisiteye dayalı bir ulus devlet ve ulusal kimlik inşa etmeyi planlamışlardır. Fakat Tacikler hariç Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmenlerin hepsi etnik olarak Türk'türler. Bu nedenle Orta Asya Cumhuriyetlerinin belli bir etnosa dayalı ayrı uluslar inşası mümkün değildir. Bunun yerine her ülkede toplum olarak gurur duyu-

Ataman (Ed.), Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları, (Ankara: Nobel, 2016).

11 Georgios L. Vousinas, "Eurasian Economic Community: Twords Integration. Economic Chalenges and Geostrategic Aspects", **Modern Economy**, 2014, issue 5,p.952
EEC (Eurasian Economic Commission), "Eurasian Economic Integration:facts and Figures", 2015 (Erişim tarihi:16.06.2017)

lan karizmatik tarihsel figürler üzerinden bir ortak ulusal bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin Özbekler 1370-1526 yıllarında hüküm süren Timur İmparatorluğu ile gurur duyarken, Kırgızlar Manas destanını, Tacikler 819-999 yılları arasında hüküm süren Samanileri, Kazaklar göçebe kültürü ve gelenekleri, Türkmenler ise Mahtumkulu Firaki gibi edebiyat ve maneviyat önderlerini öne sürerek toplumlarında bir ulusal bilinç uyandırmaya çalışmaktadırlar.[12] Fakat tüm bu çabalar ulus devletin dayandırılacağı bir halk/etnos ortaya çıkarmak için tek başına yetersiz olduğundan, Orta Asya Türk cumhuriyetleri için ayrı ulus inşası yerine ortak tarihsel geçmiş ve gelecek şuuru uyandırılarak oluşturulmuş bir etnik konsorsiyum daha rasyonel bir tercih olacaktır.[13]

Orta Asya ülkelerinde ortak tarih bilincine ya da gelecek arzusuna dayandırılacak bir etnik konsorsiyum sosyopolitik ya da ekonomik güçlük karşısında öznel milliyetçi duyguları tetikleyecek seviyede ayırt edici nitelikleri barındırmazlar. Çünkü geçmişte bu bölgede sınırları birbiriyle örtüşen ve sıklıkla yer değiştiren hanlıklar ile kabileye dayalı yönetimler kurulmuş ve Sovyet dönemine kadar sınır devletleri (territorial states) ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Orta Asya halklarında grup bilinci sürekli hareket halinde olmuş ve ulusal seviyede bir algı hiç oluşmamıştır. Haliyle bu sosyopolitik gerçeğe dayalı olarak Orta Asya ülkelerinin etnik yapısının özünde inter-etnik çatışmaları körükleyecek nitelikte olmadığını söylenebiliriz. Fakat bölgenin feodal niteliğini yansıtan sosyal tabakalaşma ile soy özellikleri herhangi bir uyuşmazlığın neden olduğu çatışmada ayrışmaya ve gruplaşmaya neden olarak etnik çatışma görünümü verebildiği söylenebilir.

Örneğin Tacik İç Savaşı ve Kırgızistan ile Özbekistan arasında yaşanan etnik sorunlar bu gerçeğin somut örneğidir. Tacik İç Savaşı'nda çatışmaya katılan taraflar çoğunlukla etnik Tacik olup önemsiz sayıda yabancı ya da dış unsurlar ihtiva eder. Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sorunlar da aslında etnik görünümlü egemenlik mücadelesinin ve siyasal rekabetin bir sonucudur. Bu nedenle bölge üzerine çalışan uzmanlar bölge içi çatışmanın başlıca kaynağının Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası iktidara egemen olmak isteyen eski Sovyet uzantısı siyasal elitler ile yeni bir başlangıç yapmak isteyen muhalif gruplar arasındaki güç mücadelesi olduğunu ileri sürmektedirler.[14]

Bölge içinde anlaşmazlıkların etnik görünüm vermesinin bir diğer önemli nedeni ise Sovyet döneminde çizilen çarpık bölgesel sınırların Sovyet sonrası dönemde ulusal sınırlar haline dönüşmesidir. Sovyet döneminin başlarında ekonomik ve idari politikaların uygulanmasını kolaylaştırmak ve ülkesel birliği sağlamak amacıyla bölge cumhuriyetlere ayrılmış, ancak 1930'larda Stalin döneminde ulusal desteklemelere son verilerek ulusların Sovyet sistemi içinde asimile olmaları amaçlanmıştır.[15] Bu politika Sovyet sonrası dönemde yeni bir ulus devlet bilincinin oluşturulmasını güçleştiren nedenler arasında gösterilebilir.

12 Vladimir Federenko, Central Asia: From Ethnic to Civic Nationalism, (Washington DC: Rethink Paper 03, 2012), s. 6.

13 Lev N. Gumilev, Halkların Şekillenişi, Yükselişi ve Düşüşleri, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), s. 149.

14 Kallie Szczepanski, 'What was the Tacik Civil War About?, 2015, **http://asianhistory.about.com/od/Tajikistan_History_Culture/fl/What-Was-the-Tajik-Civil-War-About.htm,** (Erişim Tarihi: 23 Kasım 2015).

15 Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, Rusya Tarihi, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2011), s. 577.

2.2. Orta Asya'da Sınır Sorunları ve Güvenlik

Orta Asya Cumhuriyetlerinin hepsi birbirleriyle ve bölgedeki diğer komşularıyla sınır anlaşmazlıkları yaşamaktadırlar. Bu anlaşmazlıkları çözebilmek amacıyla çok sayıda ikili ve çok taraflı konferanslar ve zirveler düzenlenmiş fakat bu sorunların çok azı bir çözüme ulaştırılabilmiştir. Kişisel yönetimler, ekonomik baskılar, örtük anlaşmalar, zaman zaman kabaran ya da kabartılan ulusalcı duygular, çevre sorunları ve genel anlamda kamuoyu huzursuzlukları sınır sorunlarını çözmeye yönelik süreci olumsuz etkileyen önemli noktalar olarak dikkat çekmektedir. Fakat çözümlenememiş sınır sorunları da bölgenin uyuşturucu trafiği, kaçakçılık ve radikalizm gibi temel güvenlik sorunlarında kilit rol oynamaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin sınır sorunları yine Sovyet döneminde uygulanan politikalardan kaynaklanmaktadır. Sovyet yöneticileri özellikle Stalin döneminde Birliğe bağlı cumhuriyetlerde homojenliği bozmak adına demografiyle birlikte sınırlarla da oynamış ve bölgenin reel durumuyla örtüşmeyen sınır tespitleri (demarkasyon) yapılmıştır.[16] Sovyet döneminde iç meseleler olarak görülen bu sınırlar Sovyet sonrası döneminde bölgenin doğal kaynaklarını paylaştıran jeostratejik dış hatlar olarak ortaya çıkmış ve uluslararası sorunlar haline gelmiştir. Bu alanda en dikkat çekici örnek su sorunudur. Orta Asya'nın ana su kaynaklarını oluşturan Amuderya ve Siriderya (Seyhun) ekonomisi tarıma dayalı olan ülkeler arasında demarkasyon sonrası ortaya çıkan sorunların başında yer alır.[17]

Yine Sovyet döneminde Bölge ülkelerinin sınırları ticaret ve insan hareketleri konusunda bir engel oluşturmazken Sovyet sonrası dönemde geleneksel ticaret yolları kesilen insanlar arasında çatışma konusu olmuştur. Uluslararası hukukun da öngördüğü biçimde sınır sorunlarının karşılıklı anlaşmayla çözülmesi beklenirken olası düzenlemeleri taviz olarak gören yönetimlerin olumsuz tutumları, bu yöndeki girişimlerin önünü tıkamaktadır. Örneğin bölge ülkeleri arasında sınır uyuşmazlıklarının kronik hale geldiği yer olan Fergana Vadisi Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında paylaşılan –ya da paylaşılamayan- bir anklavdır. Ekonomik çıkarların, ticaret bağlantı yollarının ve doğal kaynakların kesişim yeri olan Fergana Vadisi aynı zamanda bölgenin en yoğun nüfus potansiyelini de barındırmakta, bu haliyle Orta Asya bölgesinin güvenlik sorunları içinde adeta bir Gordion düğümü halini almaktadır.[18]

Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunlarının çözümü için atılması gereken adımlar şu şekilde sıralanabilir:[19]

a) Fergana Vadisi için bir ortak komisyon kurularak, yerel halkın tercihlerinin de göz önünde bulundurulduğu şeffaf bir süreç sonunda sınırların karşılıklı olarak düzeltilmesi sağlanmalıdır.

16 Ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Grigol Ubiria, Soviet Nation-builing in Central Asia, (New York, Routledge, 2016), ss. 99-134.

17 Alisher Ilkhamov, "High and Dry: Central Asia's Failure to Avert the Impending Water Crisis", 13 January 2017, Harvard International Review, http://hir.harvard.edu/article/?a=14492 (Erişim tarihi:16.06.2017).

18 Stratfor, Central Asia: Tensions Grow in the Fergana Valley, 8 October 2013, https://www.stratfor.com/article/central-asia-tensions-grow-fergana-valley (Erişim tarihi:16.06.2017).

19 A.g.e

b) Sınırlarda işaretli ve işaretli olmayan tüm mayınların temizlenmesi için ortak komisyon ve çalışma grubu kurulmalıdır.

c) Uygun şehirlerde konsolosluklar açılarak vize işlemleri kolaylaştırılmalıdır

d) Sınır muhafızları ve konsolosluk görevlileri eğitimden geçirilerek rüşvete karşı etkin önlemler alınmalıdır.

e) Başta Taşkent'te (Özbekistan) bulunan harita arşivinin açılması olmak üzere tüm resmi belgeler ortaya konularak Sovyet döneminde bölgedeki kaynakların paylaşımıyla ilgili uygulama ve bilgiler paylaşılmalıdır.

f) Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında yapılacak bir anlaşmayla Fergana Vadisi serbest ticaret bölgesi olarak ilan edilip her ülkenin uhdesinde özel bir statüye kavuşturulabilir.

2.3. Orta Asya'da Dini Radikalizm ve Güvenlik

SSCB döneminde ayrım yapılmaksızın dini inançlara cephe alınarak İslami nitelikli her tür faaliyet yasaklanmış, bunun yerine diyalektik materyalizm ve ateizm karşıt bir argüman olarak kullanılmıştır. Fakat Sovyet idaresinde sona doğru yaklaşılırken bu baskının tedricen azaltılarak, din ve vicdan özgürlüğü konusunda yeni bir tutumun benimsendiği görülmektedir. Aslında uzun yıllar boyunca ülkede gizliden gizliye yürütülen dini faaliyetlerin önce fiilen sonra da hukuken meşruiyet kazandığını söylemek daha gerçekçi bir yorum olacaktır.

Orta Asya cumhuriyetlerinde Müslüman nüfus genellikle Hanefi ve Şafi ekollerine bağlı olduklarından tarihsel olarak radikalizmden uzak geleneksel bir İslam anlayışına sahiptirler. Hatta Özbekistan'da Semerkant, Taşkent, Buhara gibi merkezlerdeki medreseler ve Türkistan'da yetişmiş olan Hoca Ahmet Yesevi gibi mutasavvıflar sadece Orta Asya bölgesinde değil tüm İslam dünyasının tasavvuf ekollerini besleyen önemli kaynaklardır.[20] Bu tarihsel birikim nedeniyle günümüzde dillendirilen dini radikalizm Orta Asya cumhuriyetlerinin sosyal ve tarihsel şuuraltına aykırı bir durumdur. Dolayısıyla bölgede gözlemlenen dini radikalizmin kaynağını Sovyet döneminde uygulanan yasaklar ile 1990 sonrası ortaya çıkan ve bölgeye dışarıdan ithal olunan fiili durumda aramak daha doğru olacaktır.

Sovyet sonrası dönemde Orta Asya cumhuriyetlerinde dini inançlar konusunda ortaya çıkan bu fiili durumun iki kaynağı var. Birincisi; Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya cumhuriyetlerinde post-Sovyet ya da neo-Sovyet elitler ile liberal, demokrat ve dini gelenekçilerden oluşan muhalif grup arasındaki güç mücadelesidir. İkincisi ise Afganistan ve Pakistan'da yer alan radikal dini grupların zayıf devlet yapılanmasından kaynaklanan boşluklardan istifade ederek bu ülkelerde varlık göstermeye ve taban bulmaya çalışmalarıdır.[21]

20 Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", Savunma Bilimleri Dergisi, Kasım 2012, Cilt: 11, Sayı: 2, s.38

21 Erica Marat, "National İdeology and State Building in Kyrgyzstan and Tajikistan", **Central Asia-**

Sovyet döneminde inanca ve geleneklere yönelik baskılar toplumun sağlıklı gelişimine engel olarak bilgi ve pratiklerin gelecek nesillere aktarılmasına engel olduğundan Sovyet sonrası dönemde Afganistan ve Pakistan kaynaklı radikal akımlar Orta Asya devletlerini olumsuz etkilemiştir. Bu kapsamda örneğin bölgede nüfus yoğunluğu en fazla olan ve bölge ülkelerinin ortasında yer alan, ayrıca Afganistan, Pakistan ve Çin sınırlarına en yakın konumdaki Fergana Vadisi'nin radikal İslamcıların yoğun faaliyet gösterdiği bir yer haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Bu bölgedeki potansiyel, Afganistan ve özellikle Pakistan'daki medreselerde yetişmiş kişiler tarafından sosyal ve politik mobilizasyon için kullanılmaktadır. Nitekim bölgede yoğun faaliyetleri bulunan Hizbut Tahrir, Fergana Vadisi'ni içeren üç devlet tarafından da terörist örgüt olarak kabul edilmiştir.[22] Yine bölgede etkin olarak varlığını sürdüren Özbekistan İslami Hareketi, Fergana Vadisi'nde ortaya çıkmış olan Adalet Grubu'nun devamı niteliğindedir.[23]

Bölgedeki yönetim boşluğu ve El-Kaide'nin varlığı dünyanın farklı yerlerinde baş gösteren radikal eylemlere Orta Asya bölgesinden eleman devşirilmesi kaygısını beraberinde getirmektedir. Fakat Orta Asya toplumunun radikal akımlara olan destek ve eğiliminin ne ölçüde olduğu ve bu yöndeki kaygıların gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmalı bir konudur. Örneğin son yıllarda Suriye'de baş gösteren DAEŞ'e Tacikistan'dan dört yüz, Kazakistan'dan üç yüz kişinin katıldığı düşünülürken Rusya'da yaşayanlardan iki bin kişi, bütün Orta Asya'dan ise toplamda üç bin kişinin katıldığı ileri sürülmektedir. Araştırmacılar Rusya'dan olan bu yüksek katılımı Rusya yönetiminin göçmen işçilere dönük politikasına bağlamaktadırlar.[24] Nitekim Exeter Üniversitesi araştırmacılarından Edward Lemon da Foreign Policy dergisine verdiği mülakatta Avrupalı ülkelerden DAEŞ'e katılımın Orta Asya ülkelerinden daha fazla olduğunu ileri sürmektedir.[25] Bu nedenle dini radikalizmin kaynağını sosyal, politik ve ekonomik nedenlerle birlikte objektif açılardan değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Ayrıca Burnashev[26] gibi bazı uzmanlar Orta Asya'daki dini radikalizmin zayıf ve anti demokratik yönetimler tarafından abartıyla güvenlikleştirilerek (securitization) rejim güvenliği için bir söylem olarak kullanıldığını düşünmektedir. Nitekim Ekim

Caucasus Instıtue Silk Road Studies Programs, 2008, p.68

22 Hizb-ut Tahrir'in ideolojisi, yapılanması, bölge ülkelerindeki faaliyetleri ve bölge devletlerinin yaklaşımı için bkz., Emmanuel Karagiannis, "Political Islam in Uzbekistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami", Europe-Asia Studies, Vol. 58, No. 2, 2006, Emmanuel Karagiannis, "Political Islam and Social Movement Theory: The Case of Hizb ut-Tahrir in Kyrgyzstan", Religion, State and Society, Vol. 33, No. 2, 2005, Emmanuel Karagiannis, "The challenge of radical Islam in Tajikistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami", Nationalities Paper, Vol. 34, No. 1, 2006.

23 Özbekistan İslami Hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Matthew Stein, "The Goals of the Islamic Movement of Uzbekistan and Its Impact on Central Asia and the United States", Foreign Military Studies Office, 2013, **http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/IMU-Goals.pdf**, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016).

24 Joshua Kucera, 'State Department Downplays ISIS Threat in Asia', 2015, Eurasianet, **http://www.eurasianet.org/node/73836,** (Erişim tarihi: 05 Aralık 2015).

25 Reid Standish, 'Putin to Central Asia: Let Daddy Save You From the Islamic State', Foreign Policy, 2015, **http://foreignpolicy.com/2015/06/11/russia-is-exploiting-fears-of-the-islamic-state-to-grow-its-military-influence-central-asia-isis/** (Erişim tarihi: 05 Aralık 2015).

26 Rustam Burnashev, 'Why Islamists are not the Most Important Regional Security Challenge for Central Asian States', Johan Norberg & Erika Holmquist (Eds.), ISAF's Withdrawal from Afganistan- Central Asia Perspektive on Regional Security, Conference Report, 2014.

2014'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Özbekistan ziyareti sırasında Özbek Devlet Başkanı İslam Kerimov, ülkesinde yükselen dini radikalizmi ileri sürerek Rusya'ya işbirliği önermiştir. Kazakistan Ulusal Güvenlik Konseyi ise radikalizmi ülke için bir tehdit olarak değerlendirmektedir.[27] Bu şekilde dini radikalizmin güvenlikleştirilmesi güvenlik ve düzen adına alınan olağanüstü önlemlere meşruiyet sağlayarak muhalefetin gelişmesini engellemekte, sonuçta mevcut yönetimlerin vazgeçilemez kılınmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda Burnashev'e göre Orta Asya'da siyasal seçkinlerin radikal İslami hareketleri kendilerinin ve ülkelerinin geleceği açısından en önemli tehditlerden biri olarak görmeleri dikkate şayandır. [28]

Orta Asya cumhuriyetlerinde yönetimlerin dini radikalizm konusunda yaygın tehdit algısına rağmen bu algının yönü ve niteliği ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Örneğin Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan İslami radikalizmin Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerden etkilenen şiddete dayalı dış kaynaklı bir entropi olduğuna inanırken,[29] Özbekistan ve Tacikistan ülkelerindeki İslami radikalizmin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir ideolojiye dayandığını ileri sürmektedirler.[30] Tüm bu ülkelerin bu konuda ortak yönleri ise dini radikalizmi bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılarken referans objelerinin devlet, güvenlikleştirme aktörlerinin ise hükümet ve siyasal seçkinler olmasıdır.[31]

Bir diğer açıdan Orta Asya ülkelerinde tarihten gelen liberal bir gelenek bulunmadığı dikkate alındığında İslam'ın söylemsel olarak muhalefet için bir potansiyel taşıdığı söylenebilir. Nitekim gerek 1992-97 yılları arasındaki Tacik İç Savaşı gerekse 2011'de Kazakistan'da gerçekleşen intihar bombacısı eylemleri İslami bir nedene dayanmaktan çok farklı çıkar grupları arasındaki rekabetin sonucudur. Bu nedenle Orta Asya ülkelerindeki kabileler arası rekabet ya da yönetim hoşnutsuzluğunun dini söylemlerle politik alana yansıtılabildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

3. ORTA ASYA GÜVENLİK KOMPLEKSİNDE KIRGIZ-ÖZBEK İHTİLAFI

Kırgızistan ve Özbekistan siyasal, ekonomik, coğrafik ve etnik bakımdan gerilim üreten Orta Asya bölgesinin en çelişkili iki ülkesidir.

Kırgızistan'ın ulusal bütünlüğünün önündeki en önemli engeller sadece sınır sorunlarından değil aynı zamanda kabileler arası ayrıma denk düşen idari bölümlenmeden de kaynaklanmaktadır. Orta Asya Cumhuriyetleri arasında yüzölçümü en

27 Paolo Sorbello, 'Islam and Central Asia: Threat or Myth?', The Diplomat, 2015, **http://thediplomat.com/2015/01/islam-and-central-asia-threat-or-myth/.** (Erişim tarihi: 04 Aralık 2015).

28 Rustam Burnashev, 'Why Islamists are not the Most Important Regional Security Challenge for Central Asian States', Johan Norberg & Erika Holmquist (Eds.), ISAF's Withdrawal from Afganistan- Central Asia Perspektive on Regional Security, Conference Report, 2014.

29 Nursultan Nazarbayev, Kriticheskoe deciatiletie, (Almaty: Atamura, 2003), s. 101.

30 I Karimov, 'Uzbekistan na poroge XXI veka: ugrozy bezopasnosti, uslovia i garanti Progressa', Islam Karimov, (Tashkent: Uzbekiston, 1998), Tajikistan, 'Postanovlenie Madzhlisi namoiandagon Madzhlisi Oli Respubliki Tadzhikistan ot 3 oktiabria 2005 goda No. 103 Ob utverzhdenii Voennoi doktriny Respubliki Tadzhikistan'(Tajikistan, 2005) aktaran Rustam Burnashev, 'Why Islamists are not the Most Important Regional Security Challenge for Central Asian States', 2014.

31 Fikret Birdişli, Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2014), s.96.

küçük olan Kırgızistan tarihte göçebe nitelikleriyle öne çıkmıştır. Kırgızların bu niteliklerini uzun süre korumaları 18'nci yüzyıla gelindiğinde bile bir Kırgız kimliğinin ya da ulusal bilincinin oluşmasını engellemiş, onun yerine geniş aile aidiyetlerine dayanan göçebe bir siyasal yapılanmanın ve "manap" adı verilen kendine has bir yönetici katmanının oluşmasına neden olmuştur. Kabile dayanışmasına bağlı aidiyet duygusuyla oluşan bu manaplık Sovyet iktidarına kadar Kırgız halkını yöneten üst düzey aristokrat sınıfı olarak varlığını korumuştur.[32]

19'ncu yüzyıla gelindiğinde Çarlık döneminde boylar arasındaki çatışmalarla birlikte geleneksel yapılanmaya da son verilerek merkezi bir iktidarın varlığı Kırgız toplumu üzerinde çeşitli vasıtalarla hissettirilmiş ve toplum idari bölgeler halinde yeniden organize edilmiştir. Fakat bu yeni düzenleme diğer yandan Kırgız toplumunun geleneklere bağlı değerler ve otokontrol sistemini yok ettiğinden çıkarlara dayalı yeni iktidar ilişkilerini ortaya çıkartmıştır.

Ekim 1917'de Çarlık yönetiminin kaldırılmasından sonra Rus devrimciler Kırgızistan'daki sosyolojik yapıyı kendi ideolojileri doğrultusunda Rus toplumuna kıyas ederek okumaya çalıştıklarından, manaplara atfettikleri "baskıcı" ve "sömürücü" niteliklerin gerçek yaşamda birebir karşılığının olduğunu söylemek güçtür. Bu nedenle devrim sonrası bir türlü kırılamayan manapların toplum üzerindeki etkisi, mallarına el koyma ve sürgün cezalarıyla kırılmaya çalışılmış ve sonuçta manaplar tasfiye edilmiştir.[33]

Bu tasfiye hareketiyle her ne kadar toplumun sözde "ezen ve ezilen" ilişkisinden kurtarılması amaçlandığı ileri sürülse de uygulamanın toplumun iktidara muhalefet edebilecek özgüven ve cesaret sahibi, yöneticilik birikimi taşıyan aydın kesiminden mahrum edilmesi sonucunu verdiği de unutulmamalıdır. Nitekim ilerleyen dönemlerde özerk bir Kırgız bölgesi oluşturarak milli bütünlüğü sağlamaya çalışan Kırgız aydınları anti-Sovyetlik ve manaplıkla suçlanacaklardır[34]. Bu kapsamda Sovyet yönetimi bölgeden gelen siyasal talepleri milliyetçi ve İslamcı amaçlar taşıyan bir sapma olarak değerlendirdiğinden bölgeye yoğun bir Rus göçü teşvik edilmiş ve yönetimin Ruslaştırılması uygulamada bir politika olarak benimsenmiştir.

Sovyet yönetimi Kırgızistan'ın sosyal yapısını tahrip etmekle kalmamış aynı zamanda hayvancılığa dayalı göçebe bir toplumu kolektif ekonomik temellere dayalı tarımsal üretici konumuna getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında çok sayıda sanayi tesisi -Kazakistan'da olduğu gibi- Avrupa'dan ülkenin kuzey kesimlerine getirilmiştir. Savaş sonrası bu tesisler kapatılmadığından ülke sanayisine katkıda bulunmuştur.[35]

Kırgızistan 6 milyona yakın nüfusa sahiptir ve bu nüfusun %71'i Kırgız, %14 civarı ise Özbek'tir. Bunun yanı sıra %7,7 civarında Rus nüfus barındırır. 2014 veri-

32 Tamara Ölçekçi, 'Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rolleri', Bilig, Güz, No.63, 2013, s.111

33 Ibid, s. 123

34 Ibid, s. 123

35 Haluk Alkan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, (Ankara: USAK Yayınları, 2011), s. 205.

lerine göre kişi başına düşen gelir 3,400 ABD dolarıdır.[36] Ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan Kırgızistan'da petrol ve doğal gaz rezervleri yetersizdir.

Özbekistan ise Buhara, Semerkant, Hive, Hokand gibi tarihselliği çok derin olan şehirlere sahip adeta Orta Asya'nın kalbi hükmünde bir ülkedir. 1917 Devrimi'nden sonra Rusların Taşkent'te ilan ettiği Sovyet yönetimi ve Özbek siyasal elitinin Hokand ve Fergana Vadisi'nde ilan ettiği Sovyet yönetimi olmak üzere iki başlı bir yönetim ortaya çıkmış, Özbeklerin Rusya'ya karşı mücadeleleri kendi aralarında birlik oluşturamadıkları için başarısız olmuştur.

Sovyetler Birliği döneminde ise diğer bölgelerden farklı olarak Özbekistan'ın siyasal yönetiminde Özbek unsurlar ağırlıklı olmuş, ayrı bir polis gücü, müftülük yapısı ve Sovyet ordusu içinde ayırt edilir bir askeri güce sahip olmakla dikkat çeken bir niteliğe sahip olmuştur[37]. Bu ayrıcalıklara rağmen Özbekistan Komünist Partisi içinden pek çok üye milliyetçilik suçlamasıyla tasfiye edilerek göreceli olarak daha az eğitimli ve kırsal Fergana bölgesinden gelen Özbekler yönetime atanmışlardır. Tarıma dayalı Özbek ekonomisinde pamuk önemli bir yer tutmakta, üretimde dünyada altıncı sırayı işgal etmektedir.

Özbekistan 30 milyona yakın bir nüfusa sahiptir ve bu nüfusun %80'i Özbek %5,5'i Rus'tur. Özbekistan'da Kırgız nüfusu ise oldukça azdır. 2014 verilerine göre kişi başına düşen gelir ise 5,600 ABD dolarıdır. Ekonomisi tarıma özellikle pamuk üretimine dayalı olan Özbekistan'da yeteri kadar petrol rezervi bulunmamakla birlikte doğal gaz üretiminde 2013 verilerine göre on üçüncü sıradadır.[38]

3.1. Kırgız-Özbek Su ve Enerji Kaynakları Sorunları

Kırgızistan ve Özbekistan su ve enerji konusunda tarihin en çekişmeli anlaşmazlığına sahiptir. Bölgenin önemli su kaynaklarından biri olan ve Özbekistan ile Kazakistan'ı sulayan Nari Nehri ile Kara Derya, Seyhun olarak da bilinen Siri Derya'nın kaynaklarını oluştururlar. Kırgızistan Togtogul'da bulunan hidroelektrik barajında elektrik üretimi için tutulan su Kazakistan ve Özbekistan arasında anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Barter anlaşmasıyla Kırgızistan, Özbekistan'dan gaz, Kazakistan'dan ise kömür sağlayarak elektrik üretim kaynaklarını çeşitlendirmiş ve böylelikle Özbekistan ile Kazakistan'a bırakılan su miktarı konusunda da bir orta yol bulunmuştur. Fakat bu konuda etkili bir kontrol mekanizmasının bulunmaması Barter anlaşmasının kritik dengeler üzerinde durmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Kırgızistan Togtogul'dan bırakılan su miktarı kurak mevsimlerde bölge içi gerilimlere ve hatta etnik çatışmalara neden olabilmektedir. Kırgızistan, Özbekistan

36 Veriler CIA The World Fact Book'dan alınmıştır. https://www.cia.gov/Library/publications/the-world-factbook/

37 Haluk Alkan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, s. 124.

38 Veriler CIA The World Fact Book'dan alınmıştır. **https://www.cia.gov/Library/publications/the-world-factbook**, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2016).

ve Kazakistan arasında yapılan bu kaynak paylaşması anlaşması politik nedenlerle her zaman baskı altındadır.[39]

3.2. Kırgız-Özbek Sınır Sorunları

Gerek Kırgızistan ve gerekse Özbekistan'da yerel yöneticilerin sert ve dışlayıcı tavırları yerel çatışmaların zaman zaman artmasına neden olmaktadır. Kırgızistan, güney eyaletlerinde yöneticilerin Özbek karşıtı tutumlarını engellemekte yetersiz kalmakta bu nedenle 2010'dan günümüze bölgedeki etnik tansiyon sıcaklığını korumaktadır. Son olarak Kırgızistan'ın Oş kentinde 2010 yılı Haziran ayında yaşanan etnik çatışmalar nedeniyle 420 kişi ölmüştü. Ülkedeki Özbek azınlığa olan hoşgörüsüzlük aslında tüm Orta Asya ülkelerinde oluşturulan hatalı bir ulusal bilincin eseridir. Sosyal, ekonomik ve politik yetersizlikler nedeniyle Orta Asya ülkelerinin birbirlerine olan zorunlu gereksinimleri kaçınılmaz bir karşılıklı bağımlılık yarattığından, bağımsızlığı her yönüyle kendi kendine yetme biçiminde algılayan yeni devletlerde kaynak paylaşımı ve azınlık konuları reaktif ve reflektif bir gerginliğe neden olmaktadır. Karşılıklı yükselen etnik tansiyon bir çatışmaya neden olduğunda geride daha radikalleşen bir ulusal bilinç bırakarak bölgede kısır döngüye neden olmaktadır. Uygulanan dışlayıcı politikalar ve zaman zaman yaşanan gerginlikler nedeniyle Kırgızistan içindeki Özbek azınlık ise giderek daha fazla marjinalleşmektedir. Örneğin Kırgızistan'da 2010'da yaşanan olaylar sonrası Özbekler daha da içe kapanırken, hükümet Özbekçe yayın yapan medya organlarını kapatmış ve Özbeklerin profesyonel kamusal yaşamdan giderek dışlanmasına yol açacak politikalar izlemiştir. Özbekler kendilerini yaşadıkları bölgenin yerlileri olarak görürken Kırgızların onlara diaspora muamelesi yapmaları sorunu daha kırılgan hale getirmektedir. Uluslararası organizasyonların bölgeye yönelik raporları, Kırgızistan'da Özbek azınlığın uğramış olduğu kategorik dışlanmanın ve kamusal baskıların yerel yönetimlerin onayı altında gerçekleştiği yönündedir. Kırgızistan iş yaşamında Özbek iş adamlarının girişimciliği ve yatırımları gözle görülür bir düzeyde iken ülkede yaşanan etnik gerginlik nedeniyle giderek azalma eğilimindedir. Bu fiziksel ve sosyal izolasyon gençlere şiddeti miras bırakırken sorunun çözümü yönünde gerek yerel ve gerekse bölgesel planda bir proje önerisi görülmemektedir. Oysaki sadece Kırgız-Özbek çatışması değil, Orta Asya ülkelerinde yaşanan diğer etnik gerginlikler de bölgedeki radikal örgütlerin gelişimine yol açmaktadır.[40]

Kırgızistan 199,951 kilometre karelik yüzölçümüyle dünya sıralamasında 87'nci sırada yer almaktadır. 4573 kilometre kara sınırına sahip olan Kırgızistan bu sınırların 1063 kilometresini Doğu Türkistan olarak bilinen Çin'in Sincan Uygur özerk bölgesiyle, 1212 kilometresini Kazakistan, 984 kilometresini Tacikistan, 1314 kilometresini ise Özbekistan ile paylaşmaktadır. Kırgız-Çin sınırı Sovyetler Birliği'nin

39 International Crisis Group, "Central Asia: Water and Conflict", 2002, **http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/asia/central-asia/Central%20Asia%20 Water%20and%20Conflict** (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2015).

40 ICG (International Crisis Group), "Kyrgyzstan : Widening Ethnic Dividions in the South", **Asia Report** no:222, 2012, p.3.

Güneydoğu sınırının bir kısmını içerdiğinden sınır hattının geçmişi 1860-1880 yıllarında Çarlık döneminde yapılan anlaşmalara dayanmaktadır. Buna karşın Kırgız yetkililer bu sınırın özensiz belirlendiğini ileri sürmektedirler. Nitekim Sovyet sonrası dönemde sınır hattı konusunda 1996 yılında Çin'le bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma mecliste onaylanmıştır. Fakat ilerleyen dönemde 1999 yılında Akayev döneminde Kırgızistan ve Çin arasında sınır konusunda gizli bir anlaşma daha yapıldığı ve meclis onayına sunulmadığı ortaya çıkmıştır.[41]

Bu kapsamda Kırgızistan ve Çin sınırı ihtilaflı niteliğini korurken Sincan-Uygur özerk bölgesinin bağımsızlık talepleri ve bölgede yükselen radikalizm nedeniyle Kırgızistan ve Çin arasındaki sorunlar daha da derinlik kazanmıştır. 2001 yılından itibaren Kırgızistan bir çalışma başlatarak Çin ile olan sınırını uluslararası hukuka göre düzenlemeye çalışmıştır.

1996-97 yıllarında sınır konusunda diğer bir önemli gelişme ise Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin arasındaki sınırların her iki yanında 100 km. derinlik içinde asker sayısını karşılıklı olarak azaltmak ve sınırlamak olmuştur.[42]

Bölgede sınır konusundaki en derin ihtilaf Kırgızistan ve Özbekistan arasında yaşanmaktadır. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında paylaşılmış olan Fergana Vadisi nüfus yoğunluğu bakımından bölgenin en kalabalık yeri ve etnik kesişim noktası olduğundan oldukça dinamik ve dengesiz bir yapıya sahiptir. Yapılan araştırmalara göre Orta Asya'da kilometrekareye ortalama 17 kişi düşerken Fergana Vadisi'nde bu oran 640'ı bulmaktadır. Fergana Vadisi'nin son on yılda yaşadığı nüfus artış oranı ise %32'dir.[43]

1999 ve 2000 yıllarında Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sınır oldukça belirsizdi. Özensiz döşenmiş ve işaretlenmemiş mayınlar, sınır telleri, bozuk yollar ve hukuksuzluğun yaygın olduğu sınır geçiş noktaları nedeniyle oldukça güvensiz olan sınır boyları bölgede yaşayanlar için ciddi sorunlar barındırmaktadır.[44] Sovyet sonrası bölge ülkelerinin bağımsızlık çabaları Fergana Vadisi üzerindeki anlaşmazlıkları daha da artırmış ve derinleştirmiştir. Çünkü Fergana Vadisi anlaşmazlığı sadece bir sınır sorunu olmanın ötesine geçerek su, gaz, taşıma, gümrük ve liderlerin kişisel rekabetlerinin gerilim alanı halini almıştır. Bu bakımdan siyasal alanda çözülebilecek bir sorunun nasıl güvenlikleştirildiğinin somut bir örneği haline gelmiştir.

Fergana Vadisi'ni içeren sınır uyuşmazlığının tarihsel ve coğrafi nedenleri kadar etnik ve sosyal nedenleri de bulunmaktadır. Bölgenin en fazla nüfus yoğunluğunu barındırması ve paylaşılan sınırların gerisinde diğer ülkelere ait etnik nüfusun yer

41 Alisher Khamidov, "Dispute Over China-Kyrgyz Border Demarcation Pits President vs. Parliament", 2001, **http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062801.html.** (Erişim tarihi: 05 Aralık 2015).

42 Nurgul Kerimbekova ve Vladimir Galitskıy, "On the State Border Between Kyrgyzstan and China", 2002, Central Asia and Central Caucasian Studies, **http://www.ca-c.org/journal/2002/journal_eng/cac-05/14.kereng.shtml.** (Erişim Tarihi: 06 Kasım 2015).

43 Stratfor, 'Central Asia: The Complexities of the Fergana Valley', 2013, **https://www.stratfor.com/analysis/central-asia-complexities-fergana-valley**, (Erişim Tarihi:07 Kasım 2015).

44 Nick Megoran, 'The Critical Geopolitic of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Fergana Valley Boundry Dispute 1999-2000', Political Geography, No. 23, 2004, s. 731-764.

alması Fergana Vadisi'ni denetimi zor ve her türlü illegal yapılanmaya açık hale getirmiştir. Bu nedenle Özbekistan İslami Hareketi ve Hizbü-t Tahrir gibi radikal örgütler kolaylıkla barınma imkânı bulabilmekte ve bölge halkı üzerinde etkileyici rol oynayabilmektedir. Nitekim 1999 yılının Şubat ayında Özbek lider İslam Kerimov'a suikast girişiminde bulunan Özbekistan İslami Hareketi'nin Fergana Vadisi'nde varlığını sürdürdüğü düşüncesi Özbekistan'ı Fergana Vadisi sınırlarında oldukça sert önlemler almaya itmiştir.[45] Nitekim, Kırgızistan da -Özbekistan kadar sert olmamakla birlikte - benzeri bir politika izlemiş ve Fergana Vadisi'ndeki İslami gruplara yönelik müdahalelerde bulunmuştur. Öte yandan, bu tür sert önlemler bölgede yaşayan halkların birbiri aralarındaki gerilimi ve özellikle de azınlıkların devlet ile ilişkilerini de derinden etkilemektedir. Örneğin, Kırgızistan'da Özbekler, Kırgızlara göre çok daha fazla muhafazakâr olduğu ve bu nedenle Özbekler arasında İslami hareketlerin de daha fazla taban bulduğu için Kırgızistan'ın bu tür sert politikalarının muhatabı genelde Özbekler olmaktadır ki bu durum da Özbek azınlık ile Kırgız devleti arasındaki gerginliğin daha da artmasına neden olmaktadır.

2006 yılından günümüze kadar yapılan çalışmalara rağmen sınır üzerinde ihtilaflı bölgelerin çözülmesi konusunda kat edilen mesafe yeterli değildir. Örneğin 971 kilometrelik Kırgızistan-Tacikistan sınırının sadece 460 kilometrelik kısmında bir uzlaşma sağlanabilmiştir.[46] Özbekistan ve Kırgızistan arasında ise 1378 kilometrelik bir sınır bulunmakta ve bu sınırın ancak 1007 kilometresi üzerinde bir anlaşma sağlanmıştır. Bu sınır bölgesi üzerinde halen ellinin üzerinde tartışmalı nokta bulunmaktadır. Sovyet döneminde burada oluşturulan yönetimler ve özentisiz sınır paylaşımları Sovyet Sonrası dönemde potansiyel çatışma noktaları olarak varlığını korumaktadır.[47]

Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan Kırgızistan ve Tacikistan arasında kalan Fergana bölgesi Fergana eyaleti olarak düzenlenmiş 1924-36 yılları arasında ise bu bölge üç devlet arasında özensiz biçimde paylaştırılmıştır. Yine 1929 yılında Özbekistan'ın Hocent bölgesinin ismi Leninabad olarak değiştirilmiştir. Fergana Vadisi'ndeki büyük kanal inşası sırasında ise Tacikistan'a verilen toprakların bir kısmı tekrar Özbekistan' a verilmiştir. Benzer biçimde Karakalpakistan'da Özbekistan ve Kazakistan arasında el değiştirip durmuştur. Bölgedeki bu kararsızlık radikal unsurların Fergana Vadisi'nde rahatlıkla örgütlenebilmesine olanak sağlamaktadır. 1998 yılının ikinci yarısından sonra Özbekistan sınır kontrollerini sıkılaştırmaya başlamış iki metre yüksekliğinde dikenli teller ve mayınlar döşemiş, bu işlem ise Kırgızistan tarafından on binlerce hektar Kırgız arazisinin tellerle çevrildiği suçlamasına neden olmuştur.[48]

45 I Karimov, 'Uzbekistan: The Road of Independence and Progress', (Ozbekiston, Tashkent: 1992), s. 25.

46 David Trilling, 'Kyrgyzstan & Tajikistan: Memo from a Fergana Flashpoint', 2014, Eurasianet, **http://www.eurasianet.org/node/68132**, (Erişim 07 Kasım 2015).

47 Nick Megoran, 'The Critical Geopolitic of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Fergana Valley Boundry Dispute 1999-2000', Political Geography, No. 23, 2004, s. 731-773.

48 A.g.e s.758

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Orta Asya bölgesinin güvenlik sorunlarının çözümü, dönüşüm ekonomilerinin küresel sistemle bütünleşmesi ve enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bölge ülkelerinin geniş bir pazar oluşturmaları ve Hindistan, Pakistan ve Çin gibi büyük pazarlara olan komşuluğu Orta Asya'nın jeopolitik önemini artırdığından ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçler Sovyet sonrası dönemde bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda geliştirilen stratejilerden biri ABD'nin Büyük Orta Asya (Greater Central Asia) stratejisidir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanın tek hegemonu konumunda olan ABD, 11 Eylül terör saldırılarının ardından Afganistan'a müdahalesi sonrasında bölgeye yönelik sosyal, ekonomik ve politik içerikli bir vizyon geliştirmeye ihtiyaç hissetmiştir. Genel anlamıyla *Büyük Orta Doğu Projesine* benzeyen bu proje Afganistan'la birlikte bütün bölgenin transformasyonunu hedeflediğinden *Büyük Orta Asya Stratejisi* olarak adlandırılmıştır. Bu projede temel amaç bölgede dayanıklı bir piyasa ekonomisi oluşturmak ve bölge ülkelerinin ABD ile ilişkilerini geliştirmelerini sağlamaktır. Bunu sağlamak için ABD proje kapsamında bölge ülkelerinde seküler, göreceli olarak açık ve vatandaş haklarına saygılı bir yönetim oluşturulmasına destek olmayı planlamaktadır.[49] Fakat aynı zamanda bölge ülkelerinin özellikleri dikkate alınarak her ülkeye yönelik farklı bir strateji izlemek ya da öncelikler belirlemek gereği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ABD'nin Kırgızistan'a yönelik stratejisi öncelikle sivil toplumun güçlendirilmesi yönünde, Özbekistan'la ise yönetimle ilişkileri iyileştirmek şeklinde olmuştur.[50]

Çin ise *İpek Yolu* adını verdiği bir projeyi 2013 yılında duyurmuştur. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, bölgenin kalkınma altyapısını güçlendirerek Orta Asya'nın Çin'in kararlı bir dış ticaret ve enerji temini vizyonuna eklemlenmesini hedeflediklerini ifade etmiştir. İpek yolu projesi ile Çin bölgeye yönelik politikalarını konsolide etmeyi amaçlamaktadır. Bu projenin beş temel esası şu şekilde açıklanmıştır.[51]

Diğer ülkelerin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı

Karşılıklı saldırmazlık

Karşılıklı olarak iç işlerine müdahale etmeme

Eşit ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi

Barışçı işbirliği

Diğer yandan, Hindistan ve Rusya gibi diğer bölgesel aktörler de dünyanın uluslararası sisteme en az eklemlenmiş bölgesi olan Orta Asya'yı şekillendirmeye yöne-

49 S. Frederick Starr,"A Greater Central Asia Partnership for Afghanistan and Its Neigbours", Silk Road Papper, 2005, s.6, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2005_starr_a-greater-central-asia-partnership.pdf (Erişim tarihi: 16.06.2017)

50 Jim Nichole Nichol, Jim. "Central Asia's Security:Issues and Implications for US Interest", *CRS Report for Congress*, www.crs.gov. RL30294 (Erişim tarihi:03.10.2015).

51 Council on Foreign Relation, 'One Belt, One Road', 2015, **http://www.cfr.org/regional-security/one-belt-one-road/p36818**, (Erişim tarihi: 17 Kasım 2015)

lik hırslı projelerle bölgesel rekabetin içinde yer almaya çalışmaktadırlar. Fakat yerel sorunlar, lojistik engeller, güvenlik riskleri ve siyasal belirsizlikler bölgesel rekabetin geleceğini daha da belirsizleştirmektedir.

Tarihi İpek Yolu Çin'in ve Hindistan'ın başta ipek ve baharat olmak üzere yerel zenginliklerinin ticaret yoluyla Batıya taşınmasıyla başlamış ve belki de Orta Asya tarihte ilk kez küreselleşmenin merkezi haline gelmiştir. Fakat 13'ncü yüzyılda başlayan Moğol istilalarıyla yol güvenliğinin kalkması üzerine ticaret yolu denize kayarken bu tarihi güzergâh önemini kaybetmiştir. Günümüzde Orta Asya zengin enerji kaynakları ve pazar olanakları nedeniyle küresel ekonomi açısından tekrar dikkat çeken bir bölge haline gelirken bölgede yaşanan güvenlik sorunları ticaret ve ekonominin gelişmesinin önünde ironik bir engel olarak tekrar ortaya çıkmaktadır. Buna bölge ülkelerinin işbirliği konusunda çekingen ve güvensiz tavırları eklenince Orta Asya'da kalkınmanın nasıl finanse edileceği ve güvenliğin nasıl sağlanacağı sorunsalı içinden çıkılması güç bir problem haline dönüşmektedir. Bu bağlamda tarihi İpek Yolu'na atıfta bulunarak yapılan stratejik planlar bölge sorunlarına yönelik kapsamlı arayışların bir ifadesidir. Bu kapsamda ABD'nin 2010 yılından itibaren Afganistan'da gerçekleştirmeye çalıştığı enerji projelerine yaptığı yatırımlar 1,7 milyar civarındadır. Ayrıca yolların inşa edilmesi için 2 milyar dolar harcanmış ve güvenliği sağlamak için de 62 milyar dolar civarı harcama yapılmıştır.[52]

ABD Müsteşar Yardımcısı William Burns bazılarının *Yeni İpek Yolu Projesi* diye adlandırdıkları bu strateji ile bölgede kararlı bir enerji piyasası oluşturarak Orta Asya'nın tarihsel rolünü yeniden inşa etmeyi amaçladıklarını olduğunu açıklamıştır.[53] Fakat dünyanın en az bütünleşmiş bölgesi olan Orta Asya'da ülkelerin birbirleriyle olan ticareti bölgenin toplam ticaret hacminin sadece %6'sını oluşturmaktadır. Bölgeye yönelmesi beklenen yatırımların önünde ise yol gibi fiziksel altyapı eksikliklerinin yanı sıra gümrük engelleri gibi ekonomik engeller ve yerel çatışmalarla zaman zaman daha da gerginleşen politik sorunlar da bulunmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası alanda Orta Asya'nın geleceği bölge içi ve bölge dışı aktörlerin işbirliği içinde karşılıklı etkileşimlerine ve bölgenin jeopolitik ve ekonomik dinamiklerine endekslenmiştir. Sovyetler Birliği döneminin ardından ulusal bağımsızlıklarını pekiştirme gayreti içinde olan bu ülkeler henüz siyasal istikrarlarını sağlayamadıklarından sosyal ve ekonomik kalkınmalarını da yeteri düzeyde gerçekleştirememektedirler. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler mevcut halleriyle küresel sisteme ve uluslararası ekonomiye en az eklemlenmiş bir bölge olarak gördükleri Orta Asya'nın uluslararası güvenlik konusunda da bir risk potansiyeli taşıdığını düşünmektedirler. Bu nedenle bölgeye yönelik politikalarını tarihsel referanslara dayalı yeni stratejiler üzerine inşa ederek ortak bir nokta üzerinden geliştirme çabasındadırlar. Buna karşın Rusya ve Çin ise Orta Asya ülkelerini doğal

52 James McBride, 'Building New Silk Road', 2015, CFR Backgrounders, **http://www.cfr.org/asia-and-pacific/building-new-silk-road/p36573?cid=soc-twitter-in-building_new_silk_road-111115**, (Erişim tarihi: 17 Kasım 2015).

53 William Burns, 'Economic Connictivity in Central Asia', Asia Society Policy Institute, 2014, **http://asiasociety.org/policy-institute/deputy-secretary-state-william-j-burnseconomic-connectivity-central-asia,** (Erişim tarihi: 17 Kasım 2015).

müttefikleri ve bölgesel partnerleri olarak görmek istediklerinden Orta Asya ülkeleri küresel bir rekabet alanı hale gelmiştir. Bu rekabet ortamının neden olacağı muhtemel olumsuzluklarla baş etmenin en rasyonel yolu ise Bölge ülkelerinin öncelikle kendi aralarında işbirliğini artırarak kapasitelerini geliştirmeleri olur. Fakat Sovyet döneminin mirası olarak başta nüfus, sınırlar, bölgesel kaynakların paylaşımı olmak üzere pek çok kronik sorunla yüz yüze gelen Orta Asya ülkeleri bölgesel entegrasyon ve ikili ilişkiler konusunda gerekli performansı sergileyememişlerdir.

Kırgızistan-Özbekistan arasındaki sorunlar ve bu bağlamda iki devlet arasında ki ilişkiler Orta Asya ülkeleri arasında kronik hale gelen sorunları incelemek için uygun bir prototip görünümündedir. Bu kapsamda uluslaşma aşamasında olan bölge ülkelerinin en ciddi sorunlarının bölgesel kaynakların paylaşımı ve sınır sorunları konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunların aşılabilmesi için diplomasi ve işbirliği en makul yol bölgenin güvenliği ve geleceği açısından da zorunlu bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Kazakistan'ın girişimiyle başlatılan Avrasya Ekonomik Birliği bölgesel sorunların çözümü yönünde atılmış önemli bir diyalog ortamıdır. Bölgesel işbirliğinin önündeki en önemli sorunlardan biri sadece bölgesel değil küresel güvenlik açısından önemli bir problem olan radikal grupların bölgedeki varlığıdır. Fakat uluslararası alanda sıklıkla dile getirilen ve Orta Asya ile ilişkilendirilmeye başlanan dini radikalizm ve transnasyonal terörizm aslında bu coğrafyanın tarihsel geçmişine, dini ve kültürel birikimine ters bir olgudur. Bu nedenle Orta Asya'da ki radikal dini grupların ve radikal hareketlenmelerin, bölge dışı unsurların alandaki boşluklardan istifade ederek bölgeye sızması sonucu oluşmuş bir entropi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bölge ülkeleri arasında geliştirilecek işbirliği kapsamında hayata geçirilecek uygun projeler ile bölgenin tarihsel referanslarına dayalı kültürel faaliyetler ve din eğitimi yoluyla dini radikalizmin aşılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, Haluk. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, (Ankara: USAK Yayınları, 2011).

Birdişli, Fikret. Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2014).

Burnashev, Rustam. "Why Islamists are not the Most Important Regional Security Challenge for Central Asian States", Johan Norbergs & Erika Holmquist (Ed.), ISAF's Withdrawal from Afganistan- Central Asia Perspektive on Regional Security, Conference Report, 2014.

Burns, William. "Economic Connectivity in Central Asia", Asia Society Policy Institute, 2014, http://asiasociety.org/policy-institute/deputy-secretary-state-william-j-burns-economic-connectivity-central-asia, (Erişim Tarihi: 17.11.2015)

Buzan, Barry & Ole Waever. "Regions and Powers", Cambridge Press. CFR (Council on Foreign Relation), One Belt, One Road, 2005, http://www.cfr.org/regional-security/one-belt-one-road/p36818, (Erişim Tarihi: 17.11.2015).

Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik, (İstanbul: Küre Yayınları, 2002).

Demirci, Levent. "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", Savunma Bilimleri Dergisi, Kasım 2012, Cilt: 11, Sayı: 2, 33-69.

EEC (Eurasian Economic Commission), "Eurasian Economic Integration:facts and Figures", http://www.eurasiancommission.org/en/Documents/broshura26_ENGL_2014.pdf (Erişim Tarihi: 16.06.2017).

Federenko, Vladimir. Central Asia: From Ethnic to Civic Nationalism, Rethink Paper 03, Washington DC, 2012.

Gumilev, L. N. Halkların Şekillenişi, Yükselişi ve Düşüşleri, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004).

ICG (International Crisis Group). "Central Asia: Water and Conflict", 30 May 2002, http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/asia/central-asia/Central%20Asia%20Water%20and%20Conflict, (Erişim Tarihi: 29.10.2015).

ICG (International Crisis Group), "Kyrgyzstan : Widening Ethnic Dividions in the South", Asia Report no:222, 2012, p.2.

Ilkhamov Alisher , "High and Dry: Central Asia's Failure to Avert the Impending Water Crisis", 13 January 2017, Harvard International Review, http://hir.harvard.edu/article/?a=14492

Karagiannis, Emmanuel. "Political Islam in Uzbekistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami", Europe-Asia Studies, Vol. 58, No. 2, 2006.

Karagiannis, Emmanuel. "Political Islam and Social Movement Theory: The Case of Hizb ut-Tahrir in Kyrgyzstan", Religion, State and Society, Vol. 33, No. 2, 2005.

Karagiannis, Emmanuel. "The challenge of radical Islam in Tajikistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami", Nationalities Paper, Vol. 34, No. 1, 2006.

Karimov, I. "Uzbekistan na poroge XXI veka: ugrozy bezopasnosti, uslovia i garanti progressa', Islam Karimov", Po puti bezopasnosti istabilnogo razvitiia, Tashkent: Uzbekiston, 1998.

Karimov I. Uzbekistan: The Road of Independence and Progress (çev. A. Kadyri), (Tashkent: O'zbekiston, 1992).

Kasım, Kamer. "Tacikistan: Çok Boyutlu Bir İç Savaş", Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Ed.), Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları, (Ankara: Nobel, 2016).

Kerimbekova, Nurgul & Vladimir Galitskıy. "On the State Border Between Kyrgyzstan and China", Central Asia and Central Caucasian Studies, 2002, http://www.ca-c.org/journal/2002/journal_eng/cac-05/14.kereng.shtml, (Erişim Tarihi: 06.11.2015).

Khamidov, Alisher. "Dispute Over China-Kyrgyz Border Demarcation Pits President vs. Parliament", Eurasianet, 27 June 2001, http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062801.shtml,(Erişim Tarihi: 05.12.2015).

Kucera, Joshua. "State Department Downplays ISIS Threat In Central Asia", Eurasianet, 12 June 2015, http://www.eurasianet.org/node/73836, (Erişim Tarihi: 05.12.2015).
Marat, Erica, "National İdeology and State Building in Kyrgyzstan and Tajikistan", *Central Asia- Caucasus Institue Silk Road Studies Program*, Washington DC., 2008, p.15-16
McBride, James. "Building New Silk Road", CFR Backgrounders, 22 May 2015, http://www.cfr.org/asia-and-pacific/building-new-silk-road/p36573?cid=soc-twitter-in-building_new_silk_road-111115, (Erişim Tarihi: 17.11.2015).
Megoran, Nick. "The Critical Geopolitic of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Fergana Valley Boundry Dispute 1999-2000", Political Geography, Cilt: 23, Sayı: 6, 2004.
Nazarbayev, N. Kriticheskoe deciatiletie, (Almaty: Atamura 2003).
Nichol, Jim. "Central Asia's Security:Issues and Implications for US Interest", *CRS Report for Congress*, www.crs.gov. RL30294 (Erişim tarihi:03.10.2015).
Omelicheva, Maria. Counterterrorism Policy in Central Asia, (New York: Routledge Press, 2011).
Ölçekçi, Tamara. "Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rolleri", Bilig, Sayı: 67, Güz 2013.
Riasanovsky, Nicholas V. ve Steinberg, Mark D. Rusya Tarihi, (Çev: Figen Dereli), (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2011).
Sorbello, Paolo. "Islam and Central Asia: Threat or Myth?", The Diplomat, 14 January 2015. http://thediplomat.com/2015/01/islam-and-central-asia-threat-or-myth/ (Erişim Tarihi: 04.12.2015).
Standish, Reid. "Putin to Central Asia: Let Daddy Save You From the Islamic State", Foreign Policy, 11 June 2015. http://foreignpolicy.com/2015/06/11/russia-is-exploiting-fears-of-the-islamic-state-to-grow-its-military-influence-central-asia-isis/, (Erişim Tarihi: 05.12.2015).
Stein, Matthew. "The Goals of the Islamic Movement of Uzbekistan and Its Impact on Central Asia and the United States", Foreign Military Studies Office, 2013, http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/IMU-Goals.pdf, (Erişim Tarihi: 10.12.2016).
Starr, S. Frederick. "A Greater Central Asia Partnership for Afghanistan and Its Neigbours", Silk Road Papper, 2005, s.6, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoad Papers/2005_starr_a-greater-central-asia-partnership.pdf (Erişim tarihi: 16.06.2017)
Stratfor. "Central Asia: The Complexities of the Ferghana Valley", 7 October 2013 https://www.stratfor.com/analysis/central-asia-complexities-fergana-valley, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).
Stratfor, Central Asia: Tensions Grow in the Fergana Valley, 8 October 2013, https://www.stratfor.com/article/central-asia-tensions-grow-fergana-valley (Erişim tarihi:16.06.2017).
Szczepanski, Kallie. "What was the Tacik Civil War About?", 2015. http://asianhistory.about.com/od/Tajikistan_History_Culture/fl/What-Was-the-Tajik-Civil-War-About.htm, (Erişim Tarihi: 23.11.1971).
Tajikistan. "Postanovlenie Madzhlisi namoiandagon Madzhlisi Oli Respubliki Tadzhikistan ot 3 oktiabria 2005 goda No. 103 Ob utverzhdenii Voennoi doktriny Respubliki Tadzhikistan.
Tadjbakhsh, Shahrbanou. Central Asia and Afghanistan: Insulation on the Silk Road, Between Eurasia and the Heart of Asia, PRIO Paper, 2012. http://www.openbriefing.org/docs/caadnafghanistan.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2015).
Trilling, David. "Kyrgyzstan & Tajikistan: Memo from a Ferghana Flashpoint", Eurasianet, 12 March 2014, http://www.eurasianet.org/node/68132, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).
Ubiria, Grigol. Soviet Nation-builing in Central Asia, (New York: Routledge, 2016).
Vousinas Georgios L., "Eurasian Economic Community: Twords Integration. Economic Chalenges and Geostrategic Aspects", Modern Economy, 2014, issue 5, pp.951-966